

колосальну прірву між народом і владою. А це, у свою чергу, стало одним із чинників краху як радянської системи, так і радянської держави загалом.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Костыря А.А. Историография, источниковедение, библиография спецоперации СССР в Афганистане (1979 – 1989 гг.). – Донецк: ООО “ИПП Промінь”, 2009. – 600 с.
2. Секретные документы из особых папок. Афганистан // Вопросы истории. – 1993. – №3. – С. 3 – 33.
3. Устав Организация Объединенных Наций // Сайт Организации Объединенных Наций [Электронный ресурс: <http://www.un.org/ru/documents/charter/>]
4. Позиция руководства США в связи с вводом советских войск в Афганистан в 1979 г. / Предисловие Дж. Хершберга (США) // Новая и новейшая история. – 1997. – №3. – С. 107 – 139.
5. Правда. – 9 января 1980 г.
6. Правда. – 12 января 1980 г.
7. Правда. – 13 января 1980 г.
8. Правда. – 29 декабря 1979 г.
9. Правда. – 31 декабря 1979 г.
10. Гай Д., Снегирев В. Вторжение. Неизвестные страницы необъявленной войны. – М.: СП ИКПА, 1991. – 384 с.
11. Правда. – 22 января 1980 г.
12. Брежнев Л.И. Ленинским курсом. Промови, привітання, статті. – К.: Політвидав України, 1981. – Т. 8. – 777 с.
13. Андропов Ю.В. Избранные речи и статьи. – М.: Политиздат, 1983. – 320 с.
14. Андреев В.В. Неожиданная война. – Воронеж: Калита-Р, 2004. – 144 с.
15. Громько А.А. Памятное. – Кн. 2. – М.: Политиздат, 1990. – 559 с.
16. Пашкевич Н.М. Афганистан: война глазами комбата. – М.: Воениздат, 1991. – 128 с.
17. Tanner S. Afghanistan. A Military History From Alexander The Great To The Fall Of The Taliban. – Cambridge: Da Capo Press, 2002. – 351 p.
18. Пасько В.В. Ночь забытых песен. – К. – Тернополь: Збруч, 1999. – 312 с.
19. Алексиевич С.А. Цинковые мальчики: Документальная проза. – М.: Молодая гвардия, 1990. – 172 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ковальков Олександр Леонідович, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: радянсько-афганські відносини, радянське військове вторгнення до Афганістану.

УДК 94 (497,2) “07/08”

**АНТИБОЛГАРСЬКА ПОЛІТИКА
ВІЗАНТІЙСЬКИХ ІМПЕРАТОРІВ VIII–IX СТ.**

Сергій МІЛЮТІН (Кіровоград)

У статті автор характеризує якісні зміни, що стосувалися візантійської армії під час правління Костянтина V та доводить зростання ролі особистості імператора під час військових кампаній.

Ключові слова: Костянтин V, Никифор I, фема, стратіоти, стратіг, коміт.

В статье автор характеризует качественные изменения, что затрагивали византийскую армию во время правления Константина V, также автор доказывает возрастание влияния императора на ход военных кампаний.

Ключевые слова: Константин V, Никифор I, фема, стратиоты, стратиг, комит.

In the article the author characterizes the qualitative changes that affected the Byzantine army in time of Constantine V. Also the author shows the growing emperor's influence on the course of military campaigns.

Keywords: Constantine V, Nikephoros I, theme, stratioti, strategos, comes.

Військова історія Візантії, завжди викликала інтерес в іноземних та вітчизняних науковців. Але незважаючи на це постаті візантійських імператорів Костянтина V та Никифора I залишилися обділеними увагою істориків. Костянтин V увійшов у візантійську історію, як непримиримий ворог та гонитель ортодоксального християнства, а Никифор I як реформатор-невдаха.

Федір Успенський доволі широко оцінив постать Костянтина V, у працях цього дореволюційного історика можна побачити аналіз військових кампаній, котрі провів візантійський імператор та характеристику його внутрішньої політики, в передусім участь в іконоборському русі. Інший дореволюційний історик Микола Осокін нажалі не надав великого

значення військовим походам Костянтина V, а цілком зосередився на релігійній політиці імператора. Радянські історики Г. Курбатов та А. Васильєв також не приділили достатньої уваги військовій історії Візантії, а акцентували увагу на соціально-економічній проблематиці.

За останній час, військові кампанії Костянтина V та Никифора I стали предметом досліджень ряду російських істориків (А. Велічко, В. Шиканов, С. Дашков, В. Калташов, В. Кучма). Також значний науковий внесок у дослідження військової історії Візантії зробили англійські історики: Джон Норвіч, Джон Хелдон та Едвард Люттвак.

Це дослідження спрямоване на аналіз діяльності візантійських імператорів Костянтина V (741 – 775) та Никифора I (802 – 811) під час військових кампаній проти Першого болгарського царства. У контексті антиболгарських походів Костянтина V автор розкриває якісні зміни, що торкнулися візантійської армії.

Візантійська армія в VII ст. зазнала якісних перетворень. Вони насамперед стосувалися тактичної перебудови, стратегічного планування, комплектування та організації. На зміну старій моделі імператорської армії приходять феми. На відміну від римської армії зразка IV – VI ст. громадська та військова влада зосереджувалася в руках стратіга котрий одночасно виконував адміністративні й військові функції [1, с. 254]. Феми вирізнялися однорідністю вертикалі керівного апарату. Кожна фема поділялася на три турми, на чолі турми був турмарх. Турма у свою чергу, ділилася на декілька банд, яку очолювали друнгарії або коміти. Кожна банда мала у своєму складі 200–400 осіб, розмір банди залежав від розміру феми. Основу фемного війська становили переважно селяни – стратіоти, котрі за свою службу отримували земельні наділи [2, с. 31]. За своєю національною основою кожна фема була однорідною і набиралася з місцевих жителів. У моральному плані фема була монолітною структурою. Слід зазначити, що від армій епохи домінації вона якісно відзначалася високою патріотичністю.

До Костянтина V візантійська військова доктрина в боротьбі проти західних сусідів не вирізнялася стратегічною агресивністю чи тактичною оригінальністю. Підкуп та шпіонаж були найбільш дієвими методами боротьби з зовнішніми ворогами, але коли вони не давали бажаного результату доводилося повертатися до використання військової сили. Серед прийомів, що були в арсеналі візантійської стратегії напередодні походів Костянтина V, найбільш дієвим було рейдерство. Греки використовували підконтрольні гірські перевали для організації воєнних експедицій на територію, зайняту слов'янами. У випадку, якщо противника не вдавалося затримати в прикордонних областях, греки використовували вилазки з внутрішніх районів. Локальні атаки, що здійснювали прикордонні формування візантійців, мали на меті унеможливити вихід противника на оперативний простір. Згодом на зміну рейдерству прийшла тактика пасивної оборони, яка зводилася до будівництва бойових укріплень на шляхах сполучення та у внутрішніх районах. Перехід до тактики пасивної оборони не поліпшив стратегічного положення Візантії. Після вжитих заходів з'явилися “буферні зони”, котрі проходили між імперією й територією зайнятою болгарами.

Як відмічав Васил Златарски, правосвідомість болгар була значно вищою, ніж в інших племен, що жили на захід від Візантійської імперії. У VII ст. болгари почали виявляти прагнення до державотворення. Уже за часів правління Костянтина V болгари проводили агресивну політику, спрямовану проти Візантійської імперії та захопили Мезію [3, с. 55].

Відразу після стабілізації воєнної ситуації на арабському фронті, Костянтин V вжив заходів спрямованих на укріплення західних рубежів Візантійської імперії. Скориставшись воєнними успіхами в боротьбі проти арабів, імператор санкціонував переселення вірмен, сирійців та, головним чином, павлікіан в прикордонні райони, що межували з Болгарським царством. Таким чином Костянтин V намагався розв'язати проблему густоти населення прикордонних провінцій, що відчутно постраждали в результаті організованих рейдів болгар та інших слов'янських племен Балканського півострова.

Вжиті імператором заходи швидко викликали конфронтацію з сусідами. 755 р. до Константинополя прибуло болгарське посольство. Посли звернулися до імператора з вимогою збільшити кількість щорічної данини [4, с. 367]. Причину збільшення візантійських виплат болгари мотивували появою нових поселень та будівництвом грецьких укріплень на буферній території між Болгарським царством та Візантією. Ультиматум болгарського посольства викликав обурення візантійського імператора і Костянтин V прогнозовано відмовив послам у задоволенні їхніх вимог.

У відповідь на відмову болгари кількома колонами перейшли гірські перевали та здійснили спустошливий набіг на Фракію.

Реакція імператора не змусила на себе довго чекати. 756 р. Костянтин V вирушив з сухопутною армією у свій перший похід проти болгар [5, с. 54]. Пройшовши через гірські перевали візантійці вторглися на землі Болгарського царства. Імператор швидко продемонстрував свої військові здібності й розгромив прикордонні бойові формування противника. Таким чином візантійська армія швидко вийшла на оперативний простір, це дало змогу здійснити ряд каральних акцій, яким піддалися болгарські поселення. Костянтин V захопив тактичну ініціативу, що уможливило отримати підкріплення. Після поповнення армії свіжими бойовими формуваннями імператор організував флот та взяв курс на Дунай.

Болгарська розвідка не володіла достовірною інформацією про місце дислокації візантійської армії, тому болгари вперто топтали на просторах Фракії, марно шукаючи зустрічі з противником. Здійснивши сміливий маневр, флот Костянтина V залишив основні сили болгар у глибокому тилу. Висадивши десант, імператор підійшов до Маркелли, де перебував болгарський резерв. Візантійці, захопивши ворога зненацька, легко здобули чергову перемогу. Стратегічна й тактична ініціатива остаточно перейшла на бік імператорської армії. Імператор використав свою військову перевагу й підписав з болгарами нову мирну угоду, за результатом якої візантійці звільнялися від щорічної виплати данини.

Незважаючи на це, не всі оцінили внесок імператора в успішний похід. Критично налаштований стосовно імператора Феофан Візантієць писав про цей похід: “Імператор, вийшовши з міста та скориставшись мирними переговорами, знайшов незахищений гірський прохід, пройшов Болгарію до Тунзи, спаливши хати, які тільки зустрів, повернувся назад, не зробивши нічого важливого [4, с. 371]”.

Для характеристики життєвих пріоритетів візантійського імператора Костянтина V чудово підходить фраза Шарля де Голля: “Війна – це жахливо, але мир це так нудно”. Імператор недовго насолоджувався мирним життям. Розвідка повідомляла в Константинополь, що під впливом останніх військових невдач у стані болгар розгорілися міжусобні чвари. Костянтин V оцінив політичну ситуацію в Болгарії і на весні почав підготовку до нового військового походу.

На початковій стадії воєнної операції все складалося успішно для візантійців. Стратіоти стрімко просувалися в глибину ворожої території, майже не зустрічаючи організованого опору з боку противника. Болгарська тактика пасивного опору почала давати перші тріщини. Болгарський хан Вінех продовжував марно чекати допомоги від сусідніх племен, але ті не ризикували виступити проти візантійської армії. Щоб остаточно не втратити владу та авторитет, у болгарського хана залишився тільки один варіант розвитку подальших подій – дати генеральну битву. Вінех скористався особливостями ландшафту й заманив частину візантійської армії в Вербишську долину, де болгари атакували греків з флангів. Відсутність достатнього простору для маневру, втрата тактичної ініціативи та відсутність резерву для деблокування атак противника, змусили – Костянтин V відступити [5, с. 55]. Попри невдачу візантійців, болгарський хан не наважився переслідувати супротивника та продовжив умови попереднього мирного договору.

Результати невдалого військового походу імператор намагався компенсувати адміністративними заходами. Як повідомляють візантійські писемні джерела, за ініціативи Костянтина V було організовано переселення 208 тисяч слов'ян, що мешкали в історичних межах Фракії до провінцій Малої Азії. Цей адміністративний прийом позбавив болгар потенційних новобранців та платників податків й уможливив Візантії мінімізувати небезпеку для внутрішніх районів Македонії [6, с. 119].

Поки Костянтин V організував переселення слов'ян, ситуація у Болгарії змінилася не на користь візантійського імператора. Після смерті хана Вінеха, болгари консолідувалися навколо нового лідера, ним став хан Телец. У його особі болгари отримали енергійного, амбітного та імпульсивного вождя. Патріарх Никифор дав йому таку характеристику: муж не урівноважений, що демонструє дитячу нерозважливість. Хан консолідував навколо своєї особи патріотично налаштовану аристократію та ласих до наживи авантюристів, котрі поставили собі за ціль взяти реванш за військові невдачі своїх попередників.

Візантійський імператор також не гаяв часу. Костянтин V організував флот у 800 кораблів, які мали на меті перевезення 12 тисяч важко озброєних вершників [3, с. 57]. Також імператор

організував наземну армію, чисельність котрої достеменно невідома. Кінцевим пунктом призначення для зібраних сил стала рівнина неподалік від міста Анхіал.

Болгарський хан напередодні баталії мав орієнтовно двадцятитисячну армію, яка була недостатньо підготовлена для битви на відкритій місцевості. Частина болгарської військової верхівки напередодні битви зробила спробу відмовити свого вождя від безперспективного, на їхню думку, наміру зустрітися у відкритому бою з візантійською армією, але Телец їм відмовив. Маючи організаторські здібності, болгарський лідер був зовсім позбавлений військових талантів: Телец зовсім не орієнтувався в питаннях тактики й стратегії. Поле бою під Анхіалом являло собою рівнину 25 на 10 квадратних кілометрів. Легковажність та нерозуміння основ ведення військових операцій болгарського хана зіграли на користь візантійської армії.

Для болгар битва під Анхіалом почалася вдало, їхня піхота вклинилася в бойові порядки стратіотів, але в цей момент Костянтин V кинув у бій важку кавалерію. Візантійська кіннота просто знесла болгарську армію. Утративши надію на позитивний результат, Телец разом з невеликим загonom покинув поле бою. Згодом болгарський хан став жертвою чергового перевороту. Імператор у свою чергу, захопивши багату здобич, з тріумфом повернувся до Константинополя.

Наступні походи Костянтина V мали лише локальний характер, але цього було достатньо, щоб підняти престиж візантійської зброї в очах агресивних сусідів.

У зовнішньополітичному плані Костянтин V дав початок агресивній антиболгарській політиці, котра за мету ставила не знищення свого західного сусіда, а підкорення Балканського півострова. Маючи неабиякі таланти організатора, Костянтин V однак не претендує на звання воєнного генія, але роль його особистості у військовій організації дуже велика. Саме завдяки цьому візантійському імператору остаточно сформувалася феодна система, що стала важливим фундаментом для майбутніх військових кампаній македонської династії.

Імператор Никифор I Генік був повною протилежністю Костянтина V. До проголошення імператором, провідною сферою діяльності Никифора були фінанси. Не виникає жодних сумнівів, що новий глава держави був далекий від військової справи. Як повідомляють візантійські першоджерела Никифор I здійснив два діаметрально протилежних за своїми результатами походи проти болгар та їхніх союзників.

Перша військова кампанія імператора увінчалася успіхом, Никифор скористався відсутністю єдності в стані болгар і, не докладаючи особливих зусиль, захопив столицю Болгарського царства – Пліску [7, с. 489].

Удалий похід викликав у візантійського імператора ідею повністю підкорити Болгарське царство. З для цього 811 року імператор зібрав нову експедицію, яка мала відверто парадно-показовий характер [8, с. 340]. Кістяк імператорської армії становили солдати малоазійських фем, до неї також увійшла значна кількість придворних слуг, державних чиновників, грабіжників, жебраків, акторів та різного роду авантюристів.

Для дезінформації противника візантійський імператор здійснив декілька малоефективних демонстрацій військової сили, котрі не дали бажаного ефекту, а тільки затримали війська [8, с. 341]. Никифор I узгодив маршрути експедиції зі своїми командирами та розділив армію на дві колони. Перша рухалася вздовж морського узбережжя, інша – гірськими дорогами через Шепкінський перевал. Обидві колони, як і було заплановано на початковій стадії кампанії, зустрілися біля Пліски. Місто не було готове до тривалої облоги, що й вирішило його долю. Штурм тривав тільки три дні, а тому Пліска була взята та розграбована імператорськими військами.

Для остаточного підкорення Болгарського царства цього було замало і Никифор I дав наказ повернути в напрямку на Сердіку [5, с. 52]. 24 липня візантійська армія вступила в лісисто місцевість, котра була вкрита численними річками. Бойові порядки грецької армії занадто розтягнулися в одному місці й скупчилися в іншому. Це зовсім оголювало фланги й унеможливило ефективне маневрування в разі нападу ворога.

Візантійські польові командири застерігали імператора від тривалої бездіяльності. За їхніми словами це могло викликати падіння військової дисципліни. Але імператор не відгукнувся на поради досвідчених стратігів. Моральне становище армії швидко падало. Командири почали відкрито висловлювати сумніви у військовій мудрості імператора, котрий так самонадіяно вирушив на пошуки ворога, не маючи ніяких відомостей про противника. Прості солдати сиділи

без діла або грали в кості й зовсім не розуміли, чому після взяття болгарської столиці візантійська армія не повертається до Константинополя.

Никифор I помилково вважав, що основні сили противника вже розбиті. Насправді противник не тільки зберіг свою ударну групу, а ще й отримав підкріплення від сусідніх племен. Імператор продовжував ігнорувати своїх командирів і весь час проводив у товаристві слуг [8, с. 341].

Візантійський розвідувальний загін повернувся в табір з невтішними для імператора новинами; виходи з долини перебивав високий палисад. Звичайно дерев'яний частокіл не міг надовго затримати візантійську армію, але повністю залишав оголеними фланги й тил греків [6, с. 414]. Візантійська армія ще мала змогу прорватися в північно-східному напрямку, але імператор нерозсудливо дав наказ розбити табір. Візантійська армія почала втрачати пильність, а дезертирство набуло масового характеру.

Ще до сходу сонця болгарський хан Крум почав масштабну атаку на грецький табір. Тактична ініціатива була повністю в руках болгар, організований опір візантійців тривав лише декілька хвилин. В хаосі нічного побоїща оборонці швидко втратили бойовий порядок, що викликало неконтрольований відступ, який швидко перетворився в панічну втечу [8, с. 341]. У темряві греки не могли зрозуміти, що відбувається. Стратіоти, котрі перебували у віддаленій від епіцентру сутички частині табору, вийшли з укріплень, побудувалися в бойовий порядок і рушили в напрямку імператорської ставки, але були зупинені рештками деморалізованої імператорської охорони. Вигляд розгромленого імператорського табору шокував ту частину візантійської армії, котра ще не встигла вступити в контакт з противником. Утеча з поля бою решток імператорської гвардії та частини східної групи викликало ланцюгову реакцію. Уся долина на схід від річки була заповнена солдатами візантійської армії, які марно шукали порятунку й сотнями тонули в болоті. Ті солдати, що рушили в протилежному напрямку наштовхнулися на палисад. Феодор Салібарас, свідок тих драматичних подій, згадував: "Покинувши коней, солдати почали підніматися на палисад, але розбивалися падаючи в рів з протилежного боку. Тоді греки підпалили частокіл, переваливши його рештки поперек канави. Солдати імператорської армії квапливо почали переходити на протилежний бік, але обгорілий імпровізований міст не витримав навантаження і впав у рів разом з усіма хто намагався перейти на протилежну сторону" [5, с. 54]. Вирватися з пастки пощастило лише невеликому підрозділу на чолі з уже згаданим Феодором Салібарасом та сином імператора Ставрікієм.

Розгром імператорської армії був повний. Цю поразку самі візантійці порівнювали з битвою під Адрианополем 378 року, коли римська армія в битві з ордами готів була розгромлена, а імператор Валент загинув на полі бою. Імператор Никифор Генік загинув на початковій стадії баталії і, як повідомляють джерела, хан Крум наказав зробити з його голови чашу.

Головними причинами поразки імператорської армії окрім невдалого командування Никифора, були низький бойовий дух та відсутність добре підготовлених командирів середньої ланки управління, – коміти й друнгарії зовсім не мали авторитету серед стратіотів через свою неготовність і невідповідність військовим вимогам.

Геополітична ситуація в регіоні після поразки візантійської армії змінилася на користь болгар, а у Візантійській імперії до релігійної кризи додалася політична та військова.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кучма В.В. Военная организация Византийской империи. – СПб.: Алетейя, 1995 – 426 с.
2. Калташов В. Византийская армия IV – XIII веков. – М.: Вече, 2002 – 417 с.
3. Феофан Византиец. Летопись от Диоклетиана до царей Михаила и его сына Феофилакта. – М.: АКАДЕМИЯ, 2008 – 961 с.
4. Величко А. История византийских императоров. От Льва III до Михаила III. – М.: Вече, 2012 – 416 с.
5. Шиканов В. Н. Византия: орел и лев. Болгаро-византийские войны VII – XIV вв. – СПб.: Шатон, 2006 – 161 с.
6. Люттвак Э. Стратегия Византийской империи. – М.: Русский фонд содействия образованию и науке, 2010 – 664 с.
7. Успенский Ф. И. История Византийской империи. Становление. Смута. Македонская династия. – М.: Астрель, 2011 – 1120 с.
8. Хэлдон Д. История византийских войн. – М.: Вече, 2007 – 464 с.
9. Норвич Д. История Византии. – М.: АСТ, 2010 – 542 с.
10. Дашков С. Б. Императоры Византии. – М.: Красная площадь, 1995 – 370 с.
11. Курбатов Г. Л. История Византии. От античности к феодализму. – М.: Высшая школа, 1984 – 207 с.

12. Васильев А. А. История Византийской империи Т 1. –СПб.: Алетейя, 2000 – 510 с.
13. Осокин Н. А. История средних веков. – М.: АСТ, 2008 – 672 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мілютін Сергій Юрійович – студент VI курсу факультету педагогіки та психології КДПУ ім. В.Винниченка
Наукові інтереси: військова та політична історія Західної Європи, медієвістика.

УДК 94(100)“14/16”+929Кальвін:326

ЖАН КАЛЬВІН І ПРОБЛЕМА РАБСТВА НА СВІТАНКУ НОВОГО ЧАСУ

Денис ПИСАНИЙ (Луганськ)

Автор поданої статті аналізує погляди Жана Кальвіна на феномен рабства, викладені в трактаті “Наставови в християнській вірі”. Відкидаючи свободу волі априорі, мислитель проголошував, що тілесне рабство не перешкоджає спасінню душі, уважав цей соціальний інститут корисним і не піддавав сумніву його право на існування. Учення Кальвіна розглянуто у взаємному зв'язку з поширенням работоргівлі та її апології в сер. XV – кін. XVII ст. Також показано активну участь adeptів пуританства в практиці рабовласництва та його ідеологічному обґрунтуванні.

Ключові слова: рабство, работоргівля, Кальвін, пуританство, обґрунтування.

Автор данної статті аналізує взгляды Жана Кальвина на феномен рабства, изложенные в трактате “Наставление в христианской вере”. Отрицая свободу воли априори, мыслитель провозглашал, что телесное рабство не препятствует спасению души, находил этот социальный институт полезным и не ставил под сомнение его право на существование. Учение Кальвина рассмотрено во взаимосвязи с распространением работорговли и ее апологии в сер. XV – кон. XVII вв. Также показано активное участие adeptов пуританства в практике рабовладения и его идеологическом обосновании.

Ключевые слова: рабство, работорговля, Кальвин, пуританство, обоснование.

Author of this article analyzes Jean Calvin's views on the phenomenon of the slavery, placed in the tractate “Institutes of the Christian Religion”. Negating the freedom of will a priori, thinker proclaimed, that physical slavery is not obstacle for the spirit salvation, reckoned this social institute useful and hadn't doubts in its right for the existence. Calvin's teaching is examined in booth-side connection with spreading of the slave trade and its apology in the middle of the XV – end of the XVII centuries. An active part of the puritan adepts in the slaveholding practice and its ideological justification also has been showed.

Keywords: slavery, slave trade, Calvin, Puritanism, justification.

Сучасне суспільство просто неможливо уявити без релігії. Виникнувши в прадавні часи первісності, релігійні уявлення в усьому світі за десятки тисяч років зазнали значних змін. Вони ускладнювалися, еволюціонуючи від язичництва до монотеїзму, утворюючи завершені світоглядні концепції, особливе місце серед яких належить світовим релігіям – буддизму, християнству та ісламу. Процес утворення нових конфесій, сект, деномінацій триває і в наші дні. Та попри все розмаїття сучасних релігійних систем і церковних організацій, більшість із них об'єднує одна важлива спільна особливість. Практично кожна релігія свого часу виправдовувала певний соціальний устрій, а часом – і політичну організацію суспільства, де її сповідують (Зокрема, брахманізм тисячоліттями освячував кастову систему в Індії). Та одночасно склалася й протилежна тенденція: соціальні протести також часто набувають саме релігійних форм. Такими, наприклад, були богомільський рух у Болгарії, маздакізм у Сасанідському Ірані та бабідський рух в Ірані Каджарському, тайпінське повстання в Китаї. Перелік цей далеко не повний.

Подібні явища – не рідкість і для сучасного світу, у т. ч. – для нашої країни. Як приклад, можна згадати секту догналітів, яку небезпідставно порівнюють із сумнозвісним “білим братством”. Догналіти (серед іншого) виступають несамовитими поборниками Митного союзу й навіть “закликають Росію та Білорусь увести в Україну війська в разі підписання угоди про асоціацію з ЄС” [1].

Зважаючи на викладене вище, дослідження, спрямовані на виявлення “соціальної платформи” у творчій спадщині засновників релігійних конфесій (зокрема, їхній поглядів на стосунки влади з народом, стосунки між різними соціальними групами, оцінка тих чи інших суспільних інститутів), мають велику актуальність не лише в теоретичній, а й у практичній площині. Особливо це важливо на етапі генези нових релігійних рухів.